

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**A DIPLOMÁS KÉPZÉS
TÖMEGESEDÉSÉNEK MUNKAPIACI
KÖVETKEZMÉNYEI**

Kotsis Ágnes

Témavezető: Dr. Prof. Polónyi István

DEBRECENI EGYETEM
Közgazdaságtudományi Doktori Iskola

Debrecen, 2012

1. A KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK A KUTATÁS MOTIVÁCIÓJA

A 90-es éveket követően a felsőoktatás expanziója kapcsán a hazai oktatás-gazdaságtani irodalomban a 2000-es évek elején megfogalmazódtak a diplomás túlképzéssel kapcsolatos vélemények, ellenvélemények. (lásd például Polónyi-Tímár 2001, Galasi 2004, Köllő 2005, Kertesi – Köllő, 2005) A 2010-es kormányváltást követő új oktatás-politika nyomán a kérdésnek aktuálpolitikai felhangja is lett, így a média előszeretettel foglalkozik a kérdéssel, és számos hírt hallani arról, hogy túl sok diplomával rendelkező végzet a felsőoktatásban (lásd például MTI 2011). Előszeretettel használják erre a túlképzés fogalmát és számos „elrettentő” statisztikát hallhatunk arról, hogy a végzetek száma többszörösére nőtt, a diplomával rendelkezők nem tudnak elhelyezkedni, bizonyos szakmáknak nincs „keletje”. Jelen dolgozat megírásában elsősorban nem az aktuálpolitikai célzat, de a tudományos érdeklődés játszott szerepet.

A rendszerváltást követően 1990 és 2010 között a felsőoktatásban tanulók létszáma valóban közel három és félszeresére nőtt: nappali tagozatra közel háromszor annyian, levelező tagozatra pedig majdnem ötször annyian járnak, mint a rendszerváltáskor (KSH Stadat 2011). Míg 1999-ben Magyarországon a 19 éves korosztály 21%-a, a 20 évesek 24%-a vett részt a felsőoktatásban, addig ez 2007-re 34% illetve 38%-ra nőtt (OECD 2009a), amely esetében Trowe értelmezése szerint (Hrubos 1998) már tömeges felsőoktatásról beszélhetünk.

Azonban az ilyenfajta mutatók illetve az, hogy hány százalékkal nőtt az egyetemeken tanulók és végzetek száma, nem nyújt elegendő alapot ahhoz, hogy túlképzésről beszéljünk. A túlképzés, mint negatív jelenség, csak valamihez viszonyítottan értelmezhető. Mihez képest túl sok? A második világháborút követően számos országban alkalmazott eljárás volt az oktatás munkaerő szükségleten alapuló tervezése (lásd pl. Timar 1990, Bertrand 1993, Polónyi 2002). A módszer ugyan napjainkban is alkalmazott (az Európai Unió is támogatott hasonló kutatásokat), de az ajánlások megfogalmazásán túl nem volt jellemző, hogy az oktatási keretszámokat ezek alapján határozták volna meg.¹ Jelen kutatás viszont nem ennek a területnek a mentén kívánja vizsgálni a kérdést, hanem a képzettebb rétegek munkapiaci helyzetének vizsgálatán keresztül.

¹ Az MTA által 2010 tavaszán elindított "Munkaerő-piaci előrejelzések készítése, szerkezetváltási folyamatok előrejelzése" projekt célja a munkaerő-piaci kereslet és a kínálat részletekbe menő vizsgálatával és egybevetésével, továbbá az elhelyezkedés esélymutatóinak bemutatásával segíteni azokat az intézményeket, amelyek célja a munkaerőigények felmérése és közvetítése, valamint az álláskereső elhelyezkedésének támogatása. (MTA 2011)

Az egyik ilyen lehetőség, ha vizsgáljuk a diplomával rendelkezők foglalkoztatási jellemzőit, például az elhelyezkedés nehézségeit. Amennyiben túl sok diplomást bocsát ki a felsőoktatás, akkor várható, hogy azok nehezen, vagy egyáltalán nem tudnak elhelyezkedni. Így a túlképzés értékelésének egyik legegyszerűbb módja lehet például a munkanélküliségi ráták vizsgálata: el tudnak-e helyezkedni a diplomások a végzést követően, vagy nem találnak munkát maguknak? Az sem mindegy azonban, hogy amennyiben elhelyezkednek, akkor milyen munkát találnak maguknak, vagyis megfelelő lesz-e a végzettségük szintjéhez, milyen lesz a munkakör által elvárt és a diplomás által megszerzett végzettség illeszkedése? A következőkben ezt tekintjük át egy kicsit részletesebben.

A munkanélküliségi ráták vizsgálata alapján egyáltalán nem tűnik „vészesen komolynak” a helyzet, hiszen a diplomával rendelkezők munkanélküliségi rátája töredéke az alacsonyabb végzettséggel rendelkezőkének. Nemzetközi kitekintésben pedig a magyarországi felsőfokú végzettségűek munkanélküliségi rátája még mindig az egyik legalacsonyabb közé tartozik az OECD országok között. Ezzel kapcsolatosan megfigyelhető azonban, hogy Magyarországon az alacsonyabb iskolázottságú rétegek foglalkoztatási rátái rendre alacsonyabbak, mint a náluk magasabb végzettségűeké, vagyis lehet, hogy a magasabb iskolázottságú rétegek kiszorítják őket a munkahelyekről (lásd pl. Kotsis 2009). Ez a diplomások esetében azt jelentheti, hogy a középfokú végzettségűek elől foglalják el a munkahelyeket.

Ha ez így van, akkor gyakorlatilag feleslegesen szerezték meg a diplomájukat, hiszen olyan munkakört töltenek be, amelyet anélkül is elláthatnának, vagyis felsőoktatási tanulmányaik kárba vesznek. Ez a felsőoktatásra fordított kiadások nem hatékony felhasználását jelenti. A másik oldalon azonban ott van az a lehetőség, hogy az azonos elnevezésű munkakörök tartalmukban megváltoztak, és bár korábban elegendő volt hozzájuk középfokú végzettség, mostanra a munkavállalóknak olyan tudással kell rendelkezniük a munka elvégzéséhez, amelyet az egyetemi tanulmányaik során szereznek meg. Ezért dolgozatomban foglalkozom a technológiai változásokkal és annak munkakörökre gyakorolt hatásával is.

A *'skill biased technological change'* (SBTC magyarul egyszerűen technológiai változás) leggyakoribb definíciója „*a modern technológia megjelenésének következtében megfigyelhető kereslet növekedés a képzettebb, és kereslet csökkenés a képzetlenebb munkaerő iránt, amely általában együtt jár a képzettebb és a képzetlenebb réteg bérkülönbségek növekedésével.*” (Heitiger – Stehn 2003:5) Bár vannak olyan vélemények is, amelyek szerint a technológiai haladás éppen a képzetlenebbek iránti igényt növeli meg (lásd

Falusné 1997, 2000). Az, hogy melyik eset valósul meg számos tényezőtől függhet, például a munkaadók menedzsment filozófiájától vagy a képzettek és képzetlenek munkabérétől, ezek egymáshoz való viszonyától is. De számos olyan, nem a munkahelyen megjelenő igényből is táplálkozhat a felsőfokú képzettségük iránti keresletnövekedés, mint a modern társadalomban való eligazodás szükségessége, a modern technika alkalmazásának mindennapi igénye. Erre jó példa a szolgáltató szektor, ahol a vevők képzettségi szintjének emelkedése a szolgáltatás nyújtójával szembeni végzettség igények növekedését eredményezi (*Rimler 1999*).

Az SBTC leggyakoribb mérési módja az iparágakon belüli képzettségi szint növekedés mérése. Ehhez az iskolázottsági szint emelkedését két tényezőre bontják, az iparágak szerkezeti változására (tehát azáltal nő az iskolázottság, hogy a tudásintenzív iparágak kerülnek előtérbe), illetve az iparágakon belül megfigyelhető általános iskolázottsági szint növekedésre. Ez utóbbit azonosítják az SBTC-vel (*Rimler 2003*). Ugyanakkor ezek a vizsgálatok önmagukban nem feltétlen a kereslet változását mutathatják meg, hiszen akkor is megfigyelhető az iskolázottsági szint növekedése, ha a felsőfokú végzettségük kínálata növekszik meg, akik aztán akár középfokú munkaköröket is betölthetnek.

Így ezek a vizsgálatok általában kiegészülnek más mutatók vizsgálatával (például *Machin – Van Reen 1998*), illetve a kereslet és kínálat viszonyait tükröző bérvizsgálatokkal és a felsőfokú végzettségű felsőfokú végzettséget nem igénylő munkakörökben való elhelyezkedési arányának vizsgálatával (például *Gottschalk- Hansen 2003*).

1980 és 2005 között a Magyarországon a foglalkoztatottak esetében megfigyelhető iskolázottsági szint növekedésben nagyobb szerepe volt a foglalkozásokon belüli iskolázottsági szint növekedésnek (kivéve az 1996 és 2002 közötti időszakot). Míg más munkák (*Kézdi 2002*) szerint a rendszerváltás környékén a tudásintenzív iparágak előtérbe kerülésének, 1995-öt követően pedig az SBTC-nek volt nagyobb szerepe az iskolázottsági szint növekedésben.

A bérprémiumok és annak vizsgálata, hogy a felsőfokú végzettségűek hány százaléka helyezkedik el felsőfokú végzettséget nem igénylő munkakörben, azt mutatta ki, hogy míg 1995-öt követően a felsőfokúak iránti kereslet növekedés és a viszonylag rugalmatlan kínálat miatt a diplomások bérprémiuma nőtt (*Kézdi 2002*), 1998-at követően már csökkent, 2000 és 2002 között pedig stabilizálódott (*Galasi 2004*). Az ezt követő időszakban a bemutatásra kerülő ÁFSZ adatok elemzésével azt tapasztaljuk, hogy a szellemi foglalkozások esetében csökken a felsőfokú végzettségűek bérprémiuma.

Ez azt is jelenti, hogy a felsőfokú végzettek megnövekedett kínálatát ekkor már nem ellensúlyozza az SBTC-ből származó kereslet növekedés, azaz egy részük kénytelen alacsonyabb végzettséget igénylő munkát is elvállalni. (Ugyan a két vizsgálat nem összekapcsolódó, de ezt látszik alátámasztani az is, hogy egyre magasabb százalékuk dolgozik „az egyéb felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő foglalkozásokban”. Míg 1980-ban 5,7%, 2005-ben már 20% volt a felsőfokú végzettségűek aránya ebben a foglalkozási főcsoportban).

Már az 1980-as években az USA-ban foglalkoztak azzal a kérdéssel (lásd *Duncan-Hoffman 1981, Rumberger 1987*), hogy milyen módon befolyásolja a felsőfokú végzettségűek keresetét az, ha a végzettségüknél alacsonyabb munkakört töltenek be. Ebből ugyanis arra is lehet következtetni, hogy hogyan látják el a feladataikat, feltételezve, hogy a bért a munkáltatók a munkavállalók termelékenységére alapján fizetik.

A mérés alapját az úgynevezett ORU (Overeducation – Required education – Undereducation) specifikáció jelenti, amely a minceri kereseti függvény továbbfejlesztésének tekinthető. A minceri kereseti függvény a keresetek alakulását a feltehetően befolyásoló tényezőkkel kapcsolja össze úgy, hogy a függő változó a keresetek logaritmus, a magyarázó változók között pedig szerepel a befejezett iskola évek száma. Ezáltal az iskolázottságban bekövetkezett változás relatív hatását kapjuk meg a keresetekre vonatkozóan (lásd bővebben 3.1.2.3 fejezet). Ezzel szemben az ORU specifikációban az iskolaévek keresetnövelő hatása helyett megkülönböztetik a túlképzettség (*overeducation*), az éppen megfelelő iskolai végzettség (*required*) és az alulképzettség (*undereducation*) bérre gyakorolt hatását (lásd például *Duncan-Hoffman 1981*).

Az azóta eltelt három évtizedben végzett felmérések eredményei szerint azok, akik sajátjuknál alacsonyabb végzettséget igénylő munkakört töltenek be, azaz túlképzettek, többet keresnek, mint az ugyanolyan munkakört betöltő de a munkakörnek éppen megfelelő végzettségű társaik (*Verdugo – Verdugo 1989, Sichermann 1991, Cohn – Khan 1995, Kiker et al 1997, Mendes et al 2000, Hartog 2000, McGuinness 2006*). Ebből a kutatók azt a következtetést vonták le, hogy a diploma megszerzése még ebben az esetben sem tekinthető elfecsérelt beruházásnak, hiszen idővel megtérül. A túlképzés másik értékelési módszere (az elhelyezkedés nehézségét mutató munkanélküliségi ráta mellett) tehát például az egyének jellemzőjének, túlképzettségének vizsgálata.

Az idő előre haladtával azonban néhány kritika érte ezeket a vizsgálatokat, erre pedig elsősorban a felsőoktatásban résztvevők számának nagyarányú megnövekedése szolgáltatja az alapot. A korábbi vizsgálatok ugyanis feltételezték, hogy minden diplomával rendelkező

ugyanolyan képességekkel rendelkeznek (homogén képességek elmélete), holott a tömegesedéssel egyre inkább felvételt nyernek olyanok is a képzésbe, illetve el is végzik azt, akik valószínűsíthetően rosszabb képességekkel rendelkeznek (*Halaby 1994, Bauer 2002, Chevalier 2003*). Ezeknek a rosszabb képességűeknek a munkahelyi teljesítménye is korlátozottabb, ha pedig ezt nem vesszük figyelembe, akkor ez a túlképzettek bérelőnyének torzított mérését eredményezi.

Így ezek az újabb vizsgálatok már igyekeztek a végzeteket képességeik szerint is elkülöníteni. *Chevalier (2003)* munkájában megkülönbözteti egymástól a *ténylegesen túlképzetteket*, akik jobb képességeik miatt alkalmasak magasabb végzettséget és képességet igénylő munkakörök betöltésére, és a csak látszólag, azaz *kvázi túlképzetteket*, akik viszont csak papíron tűnnek annak, valójában alacsonyabb képességeik miatt illeszkednek a munkakörükhöz. Chevalier feltételezte, hogy ez a második csoport éppen ezért nem is rendelkezik akkora bérelőnnyel, mint a ténylegesen túlképzettek, hiszen nincsenek azoknak a képességeknek a birtokában, amelyekkel jobban, vagy hatékonyabban tudnák ellátni az adott munkakört a középfokú végzeteknél.

Ez a tendencia a magyar felsőoktatás kapcsán is felvethető. A 19-20 éves korosztály felsőoktatási részvételi rátája az elmúlt 10 évben Magyarországon – ahogy az már korábban is említésre került – összesen közel 10%-kal növekedett az OECD adatai szerint. Ennek fényében reálisnak tűnik a feltevés, hogy a nagyobb merítés miatt rosszabb képességűek is bekerülnek a felsőoktatásba, feltételezve, hogy a felsőoktatásba az eloszlás felső szegmense kerül be. Emellett azonban, mivel a tanárok száma nem emelkedett ilyen ütemben a vizsgálat időszak alatt, az egy tanárra jutó diákok számának növekedése azt is maga után vonja, hogy az oktatás során „kevesebb” képességet szereznek meg a hallgatók (legyenek ezek akár úgynevezett soft skillek, vagy akár konkrét szakismeret). Az diák/oktató aránynak a növekedése globálisan is kimutatható, de jelentős eltérések tapasztalhatók egyetemenként, és akár szakterületenként is. A Debreceni Egyetemen elsősorban a gazdasági területeken volt megfigyelhető az egy tanárra jutó hallgatók számának növekedése (*DE 2010*). Ezért azt várhatjuk, hogy a gazdasági végzetek között jellemzőbb lesz a kvázi túlképzettség megjelenése, így ez a szakterület szignifikáns szerepet tölt be a túlképzettség kvázi túlképzett kategóriájába kerülésben.

A megfigyelhető negatív irányú tendenciák szerint tehát a téma kutatásra érdemes. A tömegesedés eredményeképpen pedig a képességek heterogenitását feltételező modell lefuttatása is időszerűvé vált, amelynek eredményei további adalékul szolgálhatnak a túlképzéssel kapcsolatos vizsgálatokhoz, elemzésekhez.

2. A DOKTORI ÉRTEKEZÉS SZERKEZETE, ALKALMAZOTT MÓDSZERTAN

Dolgozatomban foglalkozom azokkal az irodalmakkal, amelyek az oktatás szerepét vizsgálják, ezen belül az emberi tőke, a spence-i szűrő, az állásverseny és a hozzárendelési elméletekkel (3.1-es fejezet). Emellett megvizsgálom, milyen módon lehetséges a túlképzés értékelése. A különböző lehetőségek közül a nemzetközi vizsgálatokban is alkalmazott egyik módszerrel, a munkavállaló munka által megköveteltnél magasabb iskolai képzettsége, azaz a túlképzettség vizsgálatával foglalkozom részletesebben (3.2-es fejezet). A mérés alapját az úgynevezett ORU (Overeducation – Required education – Undereducation) specifikáció jelenti, amely a minceri kereseti függvény továbbfejlesztésének tekinthető. A minceri kereseti függvény a keresetek alakulását a feltehetően befolyásoló tényezőkkel kapcsolja össze úgy, hogy a függő változó a keresetek logaritmus, a magyarázó változók között pedig szerepel a befejezett iskolaévek száma. Ezáltal az iskolázottságban bekövetkezett változás relatív hatását kapjuk meg a keresetekre vonatkozóan (lásd bővebben 3.1.2.3 fejezet). Ezzel szemben az ORU specifikációban az iskolaévek keresetnövelő hatása helyett megkülönböztetik a túlképzettség (*overeducation*), az éppen megfelelő iskolai végzettség (*required*) és az alulképzettség (*undereducation*) bérre gyakorolt hatását (lásd például *Duncan-Hoffman 1981*).

Bár a módszer a minceri kereseti függvény továbbfejlesztésének tekinthető, az általa kapott eredmények sok esetben ellentmondásban állnak az emberi tőke elmélet alaptételeivel. Így az is érdekes kérdés, hogy ez a módszer hogyan viszonyul az oktatással foglalkozó elméletekhez, beilleszthetők-e azoknak a keretei közé?

Így tehát a témának gyakorlati és elméleti jelentősége is van.

A dolgozat elkészítésének célkitűzése, hogy tudományos alapokon megválaszolható legyen az a kérdés, vajon a felsőoktatás tömegesedése vezetett-e túlképzéshez Magyarországon. Az irodalomelemzés mellett, amely megteremti a vizsgálat elméleti alapjait, empirikus elemzést is végzek. Az empiria két részre bontható. Az első részben a hazai irodalomban fellelhető empirikus elemzések eredményeinek és statisztikai adatok feldolgozásának a segítségével igyekszek átfogó képet adni a felsőfokú végzettek foglalkozási helyzetére vonatkozóan. Vizsgálom a munkapiac kínálati és keresleti oldalának változását, és ezeknek az eredőjeként a diplomások foglalkozási helyzetében és a kereseteiben bekövetkezett változásokat mutatom be (4.1-es fejezet). Ezek a vizsgálatok elsősorban a felsőfokú végzettek gazdasági pozíciójában bekövetkezett változások bemutatására

alkalmasak, és úgy tűnik, hogy a 2000-es éveket követően a felsőfokú végzettségűek bérprémiumában negatív irányú változások figyelhetők meg.

Ugyanakkor túlképzettség értékeléséhez saját empirikus vizsgálatot is lefolytatok (4.2-es fejezet). A Debreceni Egyetem 2007-ben és 2009-ben végzett hallgatóinak esetén keresztül igyekszek részletesebb képet adni a felsőfokú végzettség foglalkoztatási helyzetéről. Ennek oka, hogy országos szinten készülő felmérések nem tartalmaznak kérdéseket a túlképzettség értékeléséhez, így egy saját vizsgálat lefolytatása látszott szükségesnek.

Bár ilyen formában nyilvánvalóan nem lehetséges az egész országra vonatkozó következtetések levonása, továbbá szükséges a regionális helyzetből adódó torzítások szem előtt tartása, ugyanakkor mint az ország egyik legnagyobb egyeteme, lehetőséget nyújt bizonyos mértékű tendenciák azonosítására, és korlátok között ugyan, de ebből való következtetések megfogalmazására. Valamint, ami a legfontosabb, lehetőséget nyújt a vizsgált jelenség azonosítására, hatásának kimutatására. Márpedig ez lényegesebb, mint országos elterjedtségének vizsgálata, utóbbi inkább egy újabb kutatás témája lehet.

Az esettanulmányban vizsgálom a felsőfokú végzettségű különböző rétegeinek (a túlképzettségűeknek és a túlképzettségen belül elkülöníthető kategóriáknak) a bérhátrányát. Itt ugyanis középfokú végzettséggel rendelkezők nem szerepelnek az adatbázisban, így a felsőfokú végzettségű különböző csoportjainak egymáshoz képesti keresetelőnyét, illetve hátrányát lehet csak vizsgálni. Ha viszont létezik jelentős keresetkülönbség a felsőfokú végzettségen belül is, akkor az jelezheti, hogy lesznek olyanok, akik számára a felsőfokú tanulmányok rövid távon egyáltalán nem, vagy csak részben térülnek meg.

Emellett pedig azonosítom azokat a tényezőket, amelyek hatására az egyén nagyobb valószínűséggel válik túlképzetté (ezen belül is a túlképzettség különböző csoportjaiba tartozóvá.) Itt szintén a Debreceni Egyetem végzettjeinek esetén keresztül tesztelem az elméleti áttekintés során feltárt befolyásoló tényezőket.

Röviden tehát a dolgozat felépítése:

1. fejezet : Bevezetés
2. fejezet: A doktori értekezés kutatási kérdései és hipotézisei
3. fejezet: Irodalom áttekintés
 - 3.1-es fejezet: az oktatással foglalkozó elméletek bemutatása.
 - 3.2-es fejezet: a túlképzés lehetséges értékelési módjai, ezen belül is a túlképzettség vizsgálatának bemutatása.
4. fejezet: Empirikus vizsgálatok

- 4.1-es fejezet: empirikus elemzések eredményeinek és statisztikai adatoknak a bemutatása, a felsőfokú végzettség gazdasági pozíciójában és a foglalkoztatási helyzetében bekövetkezett változások vizsgálata.
- 4.2-es fejezet: esettanulmány bemutatása, a Debreceni Egyetem végzett hallgatóin keresztül a túlképzettség értékelése, keresetekre gyakorolt hatása, és a túlképzetté válást befolyásoló tényezők tesztelése.
5. fejezet: hipotézisek értékelése, új tudományos eredmények, lehetséges kutatási irányok

3. A DOKTORI ÉRTEKEZÉS KUTATÁSI KÉRDÉSEI

A doktori értekezés fő kérdése:

Okozott-e Magyarországon a rendszerváltást követő felsőoktatási tömegesedés túlképzést?

A fő kérdés megválaszolásához az alkérdésekre adott válaszokon keresztül juthatunk el. Ehhez szükség van a megfelelő oktatással és túlképzéssel kapcsolatos nemzetközi és hazai irodalom áttekintéséhez, a túlképzés mérésére alkalmas modellek bemutatásához, valamint az ezeken belül általam választott, a túlképzettség mérésére kidolgozott ORU modell és annak továbbfejlesztett változata ismertetéséhez. Az ezzel kapcsolatos alkérdés:

1. A fő kérdés vizsgálatához a legmegfelelőbb túlképzési definíció hogyan értelmezhető az oktatással foglalkozó elméletek keretében?

Az irodalmi áttekintés után a hazai empirikus vizsgálatok eredményei és statisztikai adatok segítségével vizsgálom a felsőfokú végzettek munkapiaci helyzetének alakulását. Ennek részeként igyekszem azonosítani azokat a tendenciákat, amelyek a tömegesedés hatására negatívan befolyásolják a felsőfokú végzettek foglalkozási helyzetét. Ezzel kapcsolatosan feltett kérdésem:

2. Hogyan értelmezhetők a magyar felsőoktatás tömegesedését vizsgáló korábbi szakirodalmi empirikus elemzések eredményei és a statisztikai adatok?

Ezután esettanulmány segítségével a Debreceni Egyetem végzettjeinek esetére alkalmazom a szakirodalom vizsgálata során megismert modellt. Ezzel igyekszem egy példán keresztül bemutatni, hogy a tömegesedés milyen hatással van a felsőfokú végzettek foglalkoztathatóságára. Az ezzel kapcsolatos alkérdéseim:

3. Volt-e a hazai tömegesedésnek hatása a keresetekre a szakirodalmi elemzés során bemutatott és adaptált modell alapján a Debreceni Egyetemen 2007-ben és 2009-ben végzett hallgatók esete alapján?

4 Melyek azok a szakirodalomból szintetizálható tényezők, amelyek a hazai felsőoktatás tömegesedése során leginkább befolyásolják a diplomások túlképzetté válását - a Debreceni Egyetem 2007-ben és 2009-ben végzett hallgatóinak esete alapján?

4. A DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

A következőkben röviden bemutatom a dolgozat elején megfogalmazott kutatási kérdést, az azzal kapcsolatos hipotézisemet és a dolgozat során megfogalmazott állításomat.

1. A fő kérdés vizsgálatához legmegfelelőbb túlképzési definíció hogyan értelmezhető az oktatással foglalkozó elméletek keretében?

1. hipotézis. A túlképzés mérése történhet az egyének foglalkoztatási jellemzőjének vizsgálatán, túlképzettségüknek a mérésén keresztül, amely bár az emberi tőke elméletből fejlődött ki, alapvetően nem illeszthető be sem az emberi tőke, sem a szűrő, sem pedig az állásverseny elméletek keretei közé, mivel ezek az elméletek más jelenségek magyarázatára jöttek létre.

A dolgozat elméleti részében bemutatom az oktatás kapcsán felmerülő legfontosabb elméleteket: az emberi tőke, a spence-i szűrő, az állásverseny és a hozzárendelési elméletet. Az elméleti rész második részében pedig áttekintem a túlképzés értékelésének lehetőségeit, kiemelten az általam választott vizsgálati módszerre. Ennek a módszernek a keretében az egyéni illeszkedés vizsgálatán keresztül fogalmazhatunk meg állítást a túlképzés kapcsán. Az illeszkedő és a végzettségüknél alacsonyabb végzettség igényű munkakört betöltők középfokúakhoz képesti bérelőnyének vizsgálata alapján az emberi tőke elmélet értékelési módszere alapján meghatározható, hogy elfecsérelt-e az oktatási beruházás, amellyel az illető a végzettséget megszerezte. A kapott empirikus eredmények (egyáltalán a jelenség megléte és a túlképzettek kisebb bérelőnye) ellentmondásban állónak tűnnek a neoklasszikus modell következtetéseivel. Így felmerül a kérdés, hogy a jelenség hogyan illeszthető be a neoklasszikus modell és főleg az emberi tőke elmélet kereteibe? Illetve más elméleti keretek érvényessége esetén alkalmas-e a modell a túlképzés értékelésére egyáltalán? A tézis megfogalmazásához logikai levezetést alkalmaztam.

2. Hogyan értelmezhetők a magyar felsőoktatás tömegesedését vizsgáló korábbi szakirodalmi empirikus elemzések eredményei és a statisztikai adatok?

2. hipotézis. A Magyarországon az 1990-es évet követő nagyarányú felsőoktatási létszámbővülés a felsőfokú diplomával rendelkezők foglalkoztatási helyzetének megváltozását eredményezte, oly módon, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezők a középfokú végzettséggel rendelkezők elől foglalják el a munkahelyeket, kiszorítva őket a korábban középfokkal is betölthető álláshelyekről, amely abban az esetben, ha a munkakörök tartalma nem módosult (fejlődött) azt is maga után vonja, hogy a felsőfokúak középfokúakhoz viszonyított bérelőnye csökkent.

A tézis megfogalmazásához vizsgálok a felsőfokú végzettségűek foglalkoztatási jellemzőinek változást, illetve a foglalkozások szerkezetének változását. Makro adatokon keresztül vizsgálok többek között, hogy hogyan változott a felsőfokú végzettséggel rendelkezők és a felsőfokú végzettséget igénylő munkakörök száma és egymáshoz viszonyított aránya. Bemutatom a munkapiac kereslet oldalát befolyásoló technológiai változások irodalmát és az ezzel kapcsolatos elemzéseket. A hazai elemzések tanulsága szerint a technológiai változások által indukált keresletnövekedés a képzetek iránt a 2000-es évek környékén megállt, és felsőfokú végzettség bérelőnye a korábbi emelkedő tendenciát követően stagnálni, majd kismértékben csökkenni kezdett, bővülő kínálat mellett. Mivel a bérelőnyt a továbbiakban aggregáltan vizsgáltam, ennek a 2000-es évet követő csökkenése (elsősorban a szellemi foglalkozásokon belül) jelezheti azt, hogy a magasan maradó kínálat eredményeként a felsőfokú végzettségűek egy része kénytelenek volt elhelyezkedni a végzettségét nem igénylő munkakörökben.

3. Volt-e a hazai tömegesedésnek hatása a keresetekre a szakirodalomi elemzés során bemutatott és adaptált modell alapján a Debreceni Egyetemen 2007-ben és 2009-ben végzett hallgatók esete alapján?

3. hipotézis. A rendszerváltást követő nagyarányú létszámnövekedés hatására a Debreceni Egyetem végzettjei közül – a szakirodalomban megfigyelteknek megfelelően – a túlképzett munkavállalók kevesebbet keresnek, mint végzettségüknek megfelelő munkakörben dolgozó, illeszkedő társaik. Ugyanakkor a szakirodalomban feltárt modellnek megfelelően a túlképzettek rétege nem homogén képességeit és motivációját tekintve, így jelentős különbségek vannak a túlképzettek bizonyos rétegeinek, a kvázi és tényleges túlképzetteknek a keresetét illetően.

A tézis megfogalmazásához felhasználtam a Diplomás Pályakövető Rendszer 2010-es felmérésének adatbázisát a TEK és az AGTC karain végzettek vonatkozásán. A mintában 620 fő válasza szerepeltek. A vizsgálathoz a mintát súlyoztam a végzés éve és karja szerint. A túlképzettséget az önértékelés módszerének megfelelően azzal a kérdéssel mértem, hogy „Az Ön jelenlegi/legutolsó munkakörének betöltéséhez elegendő-e alacsonyabb végzettség, mint az Öné?” A vizsgálathoz lineáris regressziós modellt használtam, amelynek során három modellt teszteltem. Az elsőbe egyéni jellemzők, a másodikba már az oktatáshoz kapcsolódó változók, a harmadikban pedig már munkával kapcsolatos jellemzők is bevonásra kerültek. A vizsgálatot súlyozott és súlyozatlan mintán is lefuttattam. A tézis a súlyozott mintán kapott három modell eredményei szerint került megfogalmazásra.

4 Melyek azok a szakirodalomból szintetizálható tényezők, amelyek a hazai felsőoktatás tömegesedése során leginkább befolyásolják a diplomások túlképzetté válását - a Debreceni Egyetem 2007-ben és 2009-ben végzett hallgatóinak esete alapján?

4. hipotézis. Azt, hogy a felsőfokú végzettségűek elvállalnak a végzettségüknél alacsonyabb végzettséggel is betölthető munkakört a piaci rátánál alacsonyabb bérért a következő tényezők is befolyásolhatják, amelyek szerepet játszhatnak a túlképzettség egyes kategóriáiba, a kvázi és tényleges túlképzettek csoportjába való kerülésnek is:

- a) alacsonyabb munkatapasztalat, mivel a fiatal munkavállaló ennek hiányát kívánja ellensúlyozni a magasabb végzettséggel. (helyettesítési elmélet)
- b) a rövidebb munkakörben eltöltött idő, mivel feltételezhetően a munkavállaló képzettsége és a munkakör által igényelt képzettség közötti eltérés rövid idő alatt felismerhető, így a túlképzettek hamarabb váltanak foglalkozást vagy vállalatot, hogy az illeszkedést javítsák. (illeszkedési elmélet)
- c) a jobb karrierlehetőség, mivel az egyének inkább vállalnak el egy olyan állást, amelyben ugyan kezdetben túlképzettek ugyan, de jobb karrierlehetőséget ígér, így például nagyvállalatok esetében feltételezhetően a fiatal munkavállalók között jellemzőbb lesz a túlképzettség jelensége. (karrier mobilitási elmélet)
- d) az alacsonyabb mobilitási rátájú egyének korlátozottabb vagy rosszabb kondíciójú munkapiacra keresnek munkát, így az ő esetükben feltételezhetően nagyobb lesz a túlképzettség esélye.

e) az alacsonyabb ingázási hajlandóságú egyének a túlképzettség kockázatának nagyobb valószínűségével szembesülnek.

f) a regionális munkapiac rosszabb kondíciója, amelyet a regionális munkanélküliségi rátával mérhetünk, mivel az egyén a regionális munkapiacon rosszabb kondíciókkal szembesül.

g) egyes olyan tudományterületek, amelyek kevésbé keresettek a piacon, ezáltal az ilyen végzettséggel rendelkezők kevésbé valószínű, hogy a végzettségüknek megfelelő munkakört találnak.

A 4. tézis (lásd később) megfogalmazásához felhasznált adatbázist a Debreceni Egyetem 2010-es DPR felmérése szolgáltatta. Az alkalmazott modell a multinomiális logisztikus regresszió, amelyben a függő változó a túlképzettség egyes kategóriái, 1. kvázi túlképzett, 2. ténylegesen túlképzett, 3. illeszkedő.

A modell súlyozott és súlyozatlan mintán is lefuttatásra került, de jobbnak bizonyult a súlyozott mintán kapott modell magyarázó ereje. A vizsgálat során három eset kerül bemutatásra, a csak egyéni jellemzőket, az oktatási valamint a munkához kapcsolódó változókat tartalmazó modellek.

A kutatás kérdéseire a hipotézisek alapján, a dolgozatban elvégzett elemzések nyomán a következő válaszokat, téziseket fogalmaztam meg, amelyek a kutatásom eredményei:

1 tézis: A túlképzés értékelésére használt túlképzettség vizsgálata az emberi tőke elmélettől, a szűrő elmélettől és az állásverseny elmélettől elkülönülő modell, amely éppen ezért nem illeszthető be az elméletek keretei közé. A szűrő és állásverseny elméletek keretében az egyének oktatási beruházásának motivációja miatt a túlképzés értékelése a társadalmilag optimális szinthez viszonyítva lehetséges. Az emberi tőke elméletben pedig a piac alkalmazkodása folytán nem lehetséges a túlképzés és éppen ezért a túlképzettség fennállása sem. A piac rugalmatlanságának feltételével ugyanakkor létrejöhet olyan állapot, hogy a felsőfokú végzettek alacsonyabb végzettségűek előtt foglalják el a munkahelyeket. Ekkor a túlképzettség bérelőnyének vizsgálatával lehetőség van értékelni a túlképzés mértékét.

2. tézis. A Magyarországon az 1990-es évet követő nagyarányú felsőoktatási létszámbővülés a felsőfokú diplomával rendelkezők foglalkoztatási helyzetének megváltozását eredményezte, oly módon, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezők a középfokú végzettséggel rendelkezők előtt foglalják el a munkahelyeket, kiszorítva őket a korábban középfokkal is betölthető

álláshelyekről. Ugyanakkor a technológiai változások 2000 utáni megtorpanása miatt ez nem vagy csak részben járt együtt a munkakörök tartalmának megváltozásával, azaz ami korábban középfokú munkakörnek minősült, annak betöltése továbbra sem igényli a diploma megszerzését, és ez abban is megmutatkozott, hogy a diplomával rendelkezők bérelőnye 1998-at követően csökkent, 2000 és 2002 között stabil maradt, 2002 után pedig elsősorban a szellemei foglalkozások esetében csökkent. Emellett a felsőfokú végzettségen belül a túlképzett munkavállalók bérelőnye jellemzően kisebb volt, mint az illeszkedő társaiké.

3. tézis. A Debreceni Egyetem 2005 és 2009 között végzett hallgatóinak mintáján is igaznak bizonyult az a nemzetközi és hazai empirikus vizsgálatok szerint megállapítást nyert tény, hogy a túlképzettek átlagosan kevesebbet keresnek illeszkedő társaiknál, ez a bérhátrány az általam vizsgált mintán 12,2 és 16,3% között alakult. Ugyanakkor a felsőfokú végzettség rétege nem alkot egységes homogén csoportot, különböznek mind képességeiket, mind motiváltságukat tekintve, melynek oka abban kereshető, hogy a releváns korosztály egyre nagyobb hányada vesz részt a felsőoktatásban, e mellett a növekvő hallgató létszám miatt a képességek/készségek elsajátítása is kevésbé hatékonyá válik.

3a) Ennek következtében a túlképzetteken belül a képességek kihasználtsága alapján elkülönített két csoport, az úgynevezett kvázi túlképzettek, akik csak látszólag túlképzettek – mert bár végzettségi szintjük magasabb mint amit a munkakör megkövetel, de képességeiket tekintve rosszabb képességűek, így pontosan megfelelnek a munkakör által megköveteltnek – és a tényleges túlképzettek – akik végzettségüket és képességeiket tekintve is alkalmasak lennének magasabb végzettséget igénylő munkakör betöltésére – különböznek keresetüket illetően. A kvázi túlképzettek 9,8%-kal, a ténylegesen túlképzettek 29,5%-kal keresnek kevesebbet mint illeszkedő társaik, amely eredmény hasonló a Chevalier (20003) által kapott eredményekhez.

3b) A jobb és rosszabb képességűek túlképzetteken belül való elkülönítésével azt kapjuk, hogy a tényleges túlképzetteken belül a rosszabb képességűek bérhátránya 31,6%-ra nő, a kvázi túlképzettek bérhátránya alig változik (9,5%), míg a tényleges túlképzetteken belül a jobb képességűek keresete nem különbözik szignifikánsan illeszkedő társaiktól, amely alapján úgy tűnik, hogy a Debreceni Egyetemen diplomát szerző felsőfokú végzettségeknek is van egy olyan rétege, akik számára a felsőfokú végzettség megszerzése nem olyan jó beruházás, mint ahogy azt korábban feltételezték, ugyanakkor azt nem lehet állítani, hogy ez teljesen elfecsérelt lenne, a középfokú végzettségűek bérhátrányának összevetése nélkül.

4. tézis. A túlképzettség egyes kategóriáiba kerülést (kvázi és tényleges túlképzettek) az alábbi változók befolyásolják a Debreceni Egyetem végzettjei esetében:

a) A végzettek és a munkakör által megkövetelt végzettségi szint illeszkedésében nem volt szerepe a **munkatapasztalatnak**, így nem érvényesült a **helyettesítési elmélet**, amely szerint a túlképzettek a munkatapasztalat hiányát ellensúlyozzák a magasabb végzettséggel. Ugyanakkor a mintában többségében fiatalok szerepeltek, amivel magyarázható, miért nem vált szignifikánssá a változó.

b) A munkakör által elvárt és a munkavállaló tényleges végzettségének illeszkedésében nem volt szerepe a **munkakörben eddig eltöltött időnek** és a **munkahelyek számának**. Így a Debreceni Egyetem végzettjeinek mintáján nem érvényesült az **illeszkedési elmélet**, amely szerint a rossz illeszkedés a vállalat és a munkavállaló között információs aszimmetria eredménye, és addig tart, amíg a munkavállaló nem talál egy a képzettségéhez jobban illeszkedő állást – amely miatt a túlképzettek jellemzően rövidebb időt töltenek el a munkakörben, kevesebb tapasztalattal rendelkeznek, vagy kevesebb munkahelyük volt.

c) A munkakör által elvárt és a munkavállaló tényleges végzettségének illeszkedésében szerepet játszik a vállalat mérete. A kvázi túlképzetteket inkább a kis és középvállalkozások foglalkoztatják, addig a nagyvállalatok esetében jellemzőbb a ténylegesen túlképzettek alkalmazása, azaz a jobb képességűek inkább vállalnak a tényleges végzettségüknél alacsonyabb végzettséget igénylő munkakört az esetlegesen **jobb karrier** lehetőség érdekében.

d) A **mobilitási hajlandóság** csökkenti a túlképzettként való foglalkoztatás esélyét, így igaznak bizonyult, hogy a kevésbé mobilis egyének valószínűleg amiatt, hogy korlátozott munkapiacon keresnek állást a túlképzettség nagyobb valószínűségével szembesülnek.

e) Az **ingázási hajlandóság viszont a DE végzettjeinek esetében nem** volt hatással a túlképzettként való foglalkoztatásra.

f) Nem befolyásolta munkakör által elvárt és a munkavállaló tényleges végzettségének illeszkedését a **regionális munkanélküliség** szintje valószínűleg azért, mivel ez inkább a foglalkoztatás valószínűségére van hatással. Ezen eredmények megfelelnek Büchel – Ham (2003) eredményeinek.

g) A **tudomány területek** kapcsán azt lehet megállapítani, hogy a műszaki és agrár végzettségűeket alapvetően az illeszkedő foglalkoztatás jellemzi, míg a gazdasági, bölcsész és pedagógiai végzetetteket jellemzően kvázi túlképzettek lesznek. Jellemzően az előbbi hiányszakmának tartják, míg az utóbbiak esetében a piac telítődése jellemző. A műszaki végzettség emellett kevésbé konvertálható, míg a bölcsész, pedagógus és gazdasági végzettségek a könnyen konvertálható szakmák közé tartoznak.

h) A **végzettség szintje** szerint a bachelor diplomát szerzettek jellemzően inkább kvázi túlképzettek, a főiskolai diplomával rendelkezők pedig jellemzően tényleges túlképzettek lettek.

i) A **közalkalmazottak** esetében nem jellemző sem a kvázi sem pedig a tényleges túlképzetté válás.

j) Minél **innovatívabb** a munkaadó vállalat, annál kevésbé jellemző a végzettség szintjétől eltérő foglalkoztatás.

5. ÖSSZEGZÉS, TOVÁBBI KUTATÁSI IRÁNYOK

A dolgozatban vizsgált fő kérdés, hogy a felsőoktatás rendszerváltást követő tömegesedése túlzott mértékű-e, azaz van-e túlképzés ma hazánkban?

Az emberi tőke megközelítése szerint, ha a felsőfokú végzettségűek bérelőnnyel bírnak a középfokú végzettségűekkel szemben, akkor az oktatásban való részvétel nem tekinthető elfecsérelt beruházásnak.

A statisztikai adatok és a hazai szakirodalmi elemzések adatai alapján azt mondhatnánk, hogy van bérelőny, ugyanakkor ez a bérelőny csökkenő, ami negatív irányú tendenciát mutat és azt jelzi, hogy túlzott mértékű a felsőoktatás bővülése.

A bemutatott esettanulmány szerint ugyanakkor részletesebb képet kapunk a felsőfokú végzettségűek foglalkoztatási helyzetéről. Amely szerint a túlképzettek rétege nem homogén, mivel a tömegesedéssel rosszabb képességű diákok is bekerülnek a felsőoktatásba, és ha ezeket a csoportokat elkülönítjük, akkor szignifikáns különbséget találunk a kereseteik között, ami azt jelenti, hogy a legrosszabb helyzetben lévő csoport akár 32%-kal is kevesebbet keres, mint a végzettségüknek megfelelően elhelyezkedő társaik. Ez lényegesen több, mint amit a túlképzettek bérhátrányával kapcsolatosan átlagosan megállapítanak – 13% *Chevalier (2003)* szerint és 12,2% és 16,3% között a saját vizsgálat eredményei szerint. Mivel feltételezzük, hogy ezek a rosszabb képességű rétegek a tömegesedés hatására kerülnek be, így úgy tűnik, hogy a munkapiacra megjelenik egy jelentős kereseti hátrányban levő réteg, ami úgy tűnik, hogy a felsőoktatás túlzott mértékű bővülésének eredménye.

Azt azonban, hogy ezen csoport számára a felsőoktatás teljesen elfecsérelt-e, azt nem tudjuk megmondani, mivel a mintában nem szerepelnek középfokú végzettségűek, így nem lehetséges az ő bérükkel való összevetés. Ha viszont azt nézzük hogy az illeszkedő kategóriába tartozók átlagkeresete 141 492 forint (súlyozott eset 3. modell, lásd 16. táblázat), ebből levonva a 31,6%-ot 96 780 forintot kapunk, ami az általános iskola nyolc osztályos átlagbérenek felel meg (AFSZ 2010). Ez alapján az oktatási részvétel rövid távon legalábbis úgy tűnik nem megtérülő beruházás.²

A dolgozat legfontosabb új tudományos eredményei.

² A példa ugyanakkor egy diplomás pályakezdő fizetését tükrözi és nem veszi figyelembe a későbbi keresetnövekedést.

1. Az elméleti modellek alkalmazhatósági körének a korábbiaknál pontosabb meghatározása a túlképzettség értékelésének szemszögéből:

Az elemzett modellek látszólagos ellentmondásait vizsgálva, a túlképzés, és a túlképzettség értelmezésén keresztül pontosítottam ezen modellek felhasználhatóságát a dolgozat főkérdésnek vizsgálata szempontjából. (lásd 1. tézis)

2. Összekapcsoltam a felsőfokú végzettségűek gazdasági helyzetének változását értékelő modelleket és a technológiai változás hatását vizsgáló modellek eredményeit: (lásd 2. tézis)

3. Statisztikailag megerősítettem, hogy a felsőfokú végzettek rétege nem homogén:

Chevalier (2003) modelljének magyarországi mintára való alkalmazásával alátámasztottam, hogy a felsőfokú végzettségűek különböznek képességeiket és motiváltságukat tekintve, ami miatt jelentős különbségek tapasztalhatóak a kvázi túlképzettek és a tényleges túlképzettek keresetei között. (lásd 3. tézis)

4. Egy tesztelési módszer adaptálása és alkalmazása a meglévő adatokra:

a *Chevalier (2003)* modell eredeti formájában idősoros adatokra lett kidolgozva, ennek hiányában jelen esettanulmányban alkalmazhatóvá tettem keresztmetszeti adatokra. (4.3.2.4 fejezet)

5. A túlképzetté válást magyarázó elméletek érvényességének megállapítása:

A következő elméletek és tényezők érvényességét vizsgáltam: illeszkedési elmélet, helyettesítési elmélet, karrier mobilitási elmélet, az egyének ingázási és mobilitási hajlandóssága, piaci rigiditás, végzettség tudományterülete. (lásd 4. tézis)

További kutatási irányok

A dolgozatsorán számos alkalommal említésre került, hogy nem lehetséges az összehasonlítás a középfokúak keresetéhez viszonyítva. Az egyetemi pályakövetéses vizsgálatok keretében nyilvánvalóan nem is kerülhet sor ilyenfajta összevetésre, éppen ezért lényeges lenne olyan reprezentatív kutatásnak a lefolytatása, amellyel az ilyen összehasonlítás is lehetőségessé válik.

Érdekes lehet az eredmények hosszabb időtávon való értékelése. Annak vizsgálata, hogy a felsőoktatásban való részvétel növekedésével, csökkenésével, hogyan változnak a túlképzettséget befolyásoló tényezők, és a túlképzettek csoportjainak illeszkedő társaikkal szembeni bérhátránya?

Ha a túlképzettséggel kapcsolatos kérdések az országos DPR kérdőívbe is belekerülnének, akkor az egész országra érvényes következtetések levonására is lehetőség nyílna.

6. IRODALOMJEGYZÉK

- [1.] Bauer, K. T. [2002]: *Educational mismatch and wages: a panel analysis*. Economics of Education Review, Vol 21, No. 3., pp. 221-229.
- [2.] Bertrand, O. [1993]: *Az emberi erőforrások tervezése*. Módszerek, tapasztalatok, gyakorlat. Felsőoktatási Koordinációs Iroda, Budapest.
- [3.] Chevalier, A. [2000]: *Graduate Over-Education in the UK*. Centre for the Economics of Education, London.
- [4.] Chevalier, A. [2003]: *Measuring Over-Education*. Economica, Vol. 70., No. 279., pp. 509-531.
- [5.] Cohn, E. – Khan, S. P. [1995]: *The Wage Effect of Overschooling Revisited*. Labour Economics, Vol 2, pp. 67-76.
- [6.] DE (2010): *Statisztikák*. Debreceni Egyetem, letöltés helye: <http://www.unideb.hu/portal/hu/node/369>, letöltés ideje: 2010-07-30
- [7.] Duncan, G. J. – Hoffman, S. D. [1981]: *The Incidence and Wage Effects of Overeducation*. Economics of Education Review, Vol. 1., No. 1., pp. 75-86
- [8.] Falusné Szikra Katalin [1997]: Munkanélküliség és képzettség. A magasan fejlett országok tapasztalatai nyomán. Közgazdasági Szemle, 44. évf., 12. sz., 1047-1059 old.
- [9.] Falusné Szikra Katalin [2000]: Műszaki fejlődés és munkaerőigény. Magyar tudomány, 45. évf., 9. sz., 1102-1112. old
- [10.] Galasi Péter [2004]: *Valóban leértékelődtek a felsőfokú diplomák? A munkahelyi követelmények változása és a felsőfokú végzettségű munkavállalók reallokációja Magyarországon 1994-2002*. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, BWP. 2004/3, Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Kutatóközpont Munkaerőpiaci Kutatások Műhelye, Budapest.
- [11.] Gottschalk, P. – Hansen, M. (2003) *Is the Proportion of College Workers in Non-college Jobs Increasing?* Journal of Labor Economics, Vol. 21., No.2., pp. 449-471.
- [12.] Halaby, C. N. [1994]: *Overeducation and Skill Mismatch*. Sociology of Education, Vol. 76., No. 1., pp. 47-59.
- [13.] Hartog, J. [2000]: *Over Education and Earnings: Where are We, Where should We Go?* Economics of Education Review, Vol 19., No.2, 131-147
- [14.] Heitiger, B. – Stehn, J. [2003]: *Trade, Technical Change, Labour Market Adjustment*. The World Economy, Vol. 26 (10), pp. 1481-1502.

- [15.] Hrubos Ildikó [1998]: *A felsőoktatás intézményrendszerének átalakulása a fejlett országokban*. Európa Fórum, 8. évf., 1. sz., 93-109. o.
- [16.] Kézdi Gábor [2002]: *Two phases of Labour Market Transition in Hungary: Inter-Sectoral Reallocation and Skill-Biased Technological Change*. Budapest Working Papers on the Labour Market. Labour Research Department, Institute of Economics, Hungarian Academy of Science, Budapest.
- [17.] Kiker, B. F., – Santos, M. C., – De Oliveira, M. M. [1997]: *Overeducation and undereducation: evidence for Portugal*. Economics of Education Review, Vol. 16., No. 2., pp. 111–125.
- [18.] Kertesi Gábor – Köllő János (2005): *Felsőoktatási expanzió – „diplomás munkanélküliség” és a diplomák piaci értéke*. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek 2005/3. Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Kutatóközpont – Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Emberi Erőforrások Tanszék, Budapest.
- [19.] Köllő János (2005): *Diplomások a viharban?* Élet és Irodalom, 49. évf., 33. sz., 12-13. o.
- [20.] Kotsis Ágnes [2009]: *Regionális munkaerőpiac helyzetkép és frissdiplomások helyzetének vizsgálata*. Könyvfejezet. In: Mazsu János – Ujhelyi Mária (szerk.): *Oktatás és munkaerőpiac az észak-alföldi régióban*. Debreceni Egyetem Tudományegyetemi Karok Európai Tanulmányok Központja – Közgazdaságtudományi Kar, Debrecen.
- [21.] KSH [2011]: *Stadat-táblák*. Letöltés helye: http://portal.ksh.hu/portal/page?_pageid=37,592051&_dad=portal&_schema=PORTAL, letöltés ideje: 2011-07-01
- [22.] Machin, S. – Van Reenen, J. [1998]: *Technology and changes in skill structure evidence from seven OECD countries*. The Quarterly Journal of Economics. Vol, 113, No. 4., pp. 1215-1244.
- [23.] McGuinness, S. [2006]: *Overeducation in the Labour Market*. Journal of Economic Surveys, Vol. 20., No. 3., pp. 387-418.
- [24.] Mendes, M. O. – Santos, M. C. – Kiker B. F. [2000]: *The Role of Human Capital and Technological Change in Overeducation*. Economics of Education Review, Vol 19., pp 199-206.
- [25.] MTA [2011]: *Munkaerő piaci előjelzések*. Letöltés helye: <http://elorejelzes.mtaki.hu/>, letöltés ideje: 2011-11-14

- [26.] MTI [2011]: *MKIK: 70-80 milliárdot vesz ki az állam zsebéből az egyetemi túlképzés.*
Letöltés helye: <http://www.eduport.hu/cikk.php?id=23551&PHPSESSID=kgcriugomqr>, letöltés ideje: 2011-07-12
- [27.] OECD [2009a]: *Education at a Glance 2009.* Organisation for Economic Co-Operation and Development, letöltés helye: http://www.oecd.org/document/24/0,3343,en_2649_39263238_43586328_1_1_1_1,00.html, letöltés ideje: 2010-04-05
- [28.] Polónyi István [2002]: *Az oktatás gazdaságtana.* Osiris Kiadó, Budapest.
- [29.] Polónyi István – Tímár János (2001): *Tudásgyár vagy papírgyár.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- [30.] Rimler Judit [1999]: *A munka jövője.* Közgazdasági Szemle. 46. évf., 9. sz., 772-788. old.
- [31.] Rimler Judit [2003]: *Ecset vagy egér. Mesterségbeli tudás és magas szintű technika.* Közgazdasági Szemle, 50. évf., 12. sz., 1095-1114. old.
- [32.] Rumberger, R. W. [1987]: *The Impact of Surplus Schooling on Productivity and Earnings.* The Journal of Human Resources. Vol. 22., No. 1. pp. 24-50.
- [33.] Sicherman, N., [1991]: *“Overeducation” in the Labor Market.* Journal of Labor Economics, Vol. 9., No. 2., pp. 101-122.
- [34.] Tímár, J. [1990]: *Planning and educational policy: methods and experiences in Hungary, 1948-1988.* International Institute for Educational Planning, Paris.
- [35.] Verdugo R. R. – Verdugo, N. T. [1989]: *The Impacts of Surplus Schooling on Earnings. Some Additional Findings.* The Journal of Human Resources, Vol. 24., No. 4., pp. 629-643.

7. A JELÖLT PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉKE

Hazai szakmai cikkek:

Magyar nyelvű listás folyóiratokban:

1. Kun András István - Kiss Marietta - Kotsis Ágnes - Lőrinczi Krisztián [2006]: *A személyiség és a képességek szerepe az egyetemi sikerességben, avagy igazolható-e a szűrő hipotézis a Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Karának hallgatói körében végzett felmérés alapján.* Competitio, 5, évf., 2. sz., 133-158. old.
2. Kotsis Ágnes – Nagy Ildikó [2009]: *Az innováció diffúziója és a Triple Helix modell.* Educatio, XVIII. évf., 1.sz., 121-125.old.
3. Kotsis Ágnes [2012]: *A túlképzettség vizsgálata a Debreceni Egyetem végzettjeinek esetében.* Vezetés tudomány. Megjelenés alatt.

Magyar nyelvű egyéb folyóiratokban

1. Kotsis Ágnes – Gáll József – Madarasi Veronika – Faragó Ádám [2008]: *Az Észak-alföldi régióban végzett munkaerőpiaci felmérés néhány eredménye.* Társadalom és gazdaság 30. évf., 1.sz., 71-87 old.

Könyvfejezetek:

Idegen nyelven:

1. Ágnes Kotsis [2009]: *National Innovation Systems.* In: Kotsis Ágnes – Polónyi István: *A hazai Innováció néhány jellemzője.* Debreceni Egyetem Közgazdaság- és Gazdálkodástudományi Kar, Debrecen, 23-44. old, ISBN:978 963 473 300 3

Magyarul:

1. Kotsis Ágnes – Kun András István [2009]: *A munkaerőpiaci igények és az oktatási rendszer kapcsolata. Könyvfejezet.* In: Mazsu János – Ujhelyi Mária (szerk.): *Oktatás és munkaerőpiac az észak-alföldi régióban.* Debreceni Egyetem Tudományegyetemi Karok Európai Tanulmányok Központja – Közgazdaságtudományi Kar, Debrecen, 9-25. old.

2. Kun András István – Kotsis Ágnes [2009]: *A régió innovatív mikro-, kis-, közép- és nagyvállalkozásainak oktatási-képzési igényeinek vizsgálata*. Könyvfejezet. In: Mazsu János – Ujhelyi Mária (szerk.): *Oktatás és munkaerőpiac az észak-alföldi régióban*. Debreceni Egyetem Tudományegyetemi Karok Európai Tanulmányok Központja – Közgazdaságtudományi Kar, Debrecen, 25- 70. old.
3. Kun András István – Kotsis Ágnes [2009]: *Oktatási és szakképzési intézmények vizsgálata a vállalkozások igényeinek függvényében, szekunder források alapján*. Könyvfejezet. In: Mazsu János – Ujhelyi Mária (szerk.): *Oktatás és munkaerőpiac az észak-alföldi régióban*. Debreceni Egyetem Tudományegyetemi Karok Európai Tanulmányok Központja – Közgazdaságtudományi Kar, Debrecen, 71-76. old.
4. Kotsis Ágnes – Kun András István [2009]: *A régió közép- és szakképző iskolái körében végzett interjúk vizsgálat eredményei*. Könyvfejezet. In: Mazsu János – Ujhelyi Mária (szerk.): *Oktatás és munkaerőpiac az észak-alföldi régióban*. Debreceni Egyetem Tudományegyetemi Karok Európai Tanulmányok Központja – Közgazdaságtudományi Kar, Debrecen, 77-88. old.
5. Kotsis Ágnes [2009]: *Regionális munkaerőpiac helyzetkép és frissdiplomások helyzetének vizsgálata*. Könyvfejezet. In: Mazsu János – Ujhelyi Mária (szerk.): *Oktatás és munkaerőpiac az észak-alföldi régióban*. Debreceni Egyetem Tudományegyetemi Karok Európai Tanulmányok Központja – Közgazdaságtudományi Kar, Debrecen, 89-112.old.
6. Kotsis Ágnes [2009]: *A hazai kutatás-fejlesztés néhány meghatározó jellemzője*. In: Kotsis Ágnes – Polónyi István (szerk.): *A hazai Innováció néhány jellemzője*. Debreceni Egyetem Közgazdaság- és Gazdálkodástudományi Kar, Debrecen, 45-58. old, ISBN:978 963 473 300 3
7. Kun András István – Kotsis Ágnes [2010]: *Az Észak-Alföldi Régió kis- és középvállalkozásainak, valamint nagyvállalkozásainak körében végzett oktatási igényfelmérések eredményeinek összevetése*. In: Juhász Erika (szerk.): *Harmadfokú képzése, felnőttképzés és regionalizmus*. Center for Higher Education Research and Development Hungary, Debrecen, 149-153. old, ISBN 978-963-473-277-8.
8. Kotsis Ágnes [2010]: *Az innovatív vállalkozások és oktatási intézmények kapcsolata. Az Észak-alföldi régióban végzett kérdőíves felmérés eredményei*. In.: Polónyi István –

Kotsis Ágnes (szerk.): Innováció és felsőoktatás. Comptitio Könyvek 8, Debreceni Egyetem Közgazdaság- és Gazdálkodástudományi Kar, Debrecen, 141-157. old.

9. Kotsis Ágnes – Nagy Ildikó [2010]: *Az innováció. In.: Polónyi István (szerk.): Akadémiai szféra és az innováció. A hazai felsőoktatás és gazdasági fejlődés. Oktatás és Társadalom* 8., Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 13-27.old.

Szerkesztett Könyvek

1. Kotsis Ágnes – Polónyi István (szerk.): *A hazai innováció néhány jellemzője. Competitio könyvek* 7. Debrecen 2009
2. Kotsis Ágnes – Polónyi István (szerk.): *Innováció és felsőoktatás. Competitio könyvek* 8. Debrecen 2010
3. Kotsis Ágnes – Polónyi István (szerk.): *Felsőoktatási intézmények és az innováció. Competitio könyvek* 11. Debrecen 2010 (171 p.)

Egyéb publikációk: tanulmányok konferencia kötetben

1. Kun András István – Kiss Marietta – Kotsis Ágnes – Lőrinczi Krisztián [2006]: *A képességek szerepe az egyetemi sikerességben a Debreceni Egyetem közgazdász hallgatói körében. Tavaszi Szél, Kaposvár, konferenciakiadvány. - p. 396-399.*
2. Kotsis Ágnes [2006]: *A pályakezdő diplomások elhelyezkedési esélyei. In: Balogh László – Mező Ferenc – Tóth László (szerk.): A Debreceni Egyetem Tehetséggondozó programjának II. Konferenciája. Konferenciakötet. Debreceni Egyetem, Debrecen. 239-246.old*
3. Kotsis Ágnes [2008]: *A észak-alföldi mikro-, kis- és középvállalkozásainak oktatási igényfelmérésének néhány eredménye. Tavaszi Szél konferencia kiadvány, 2008 május 23-25., Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest. ISBN 978-963-87569-2-3.*
4. Kotsis Ágnes – Faragó Ádám – Gáll József – Madarasi Veronika [2008]: *Az észak-alföldi régióban végzett munkaerőpiaci felmérés néhány eredménye. In: Palánkai Tibor – Benczes István – Szent-Iványi Balázs (szerk.): 3 éve az 50 éves EU-ban. Konferenciakötet, Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Multidiszciplináris Doktori Iskola, Budapest.*

5. Faragó Ádám - Gáll József - Kotsis Ágnes - Madarasi Veronika [2008]: *Egy regionális munkaerőpiaci felmérés néhány eredménye: Általános piaci jellemzők, informatikai alkalmazotti vélemények.* Pethő Attila – Herdon Miklós: Informatika a felsőoktatásban 2008. Konferencia kiadvány. Debreceni Egyetem Informatikai Kar, Debrecen.

JEGYZETEK: